

1-ci mövzu: Məşğulluğun və işədüzəltmənin hüquqi tənzimlənməsi

Plan

1. Məşğulluğun anlayışı, formaları və bu sahədə dövlət siyasəti
2. İşsiz vətəndaşın hüquqi statusu
3. İşədüzəltmənin hüquqi təşkili
4. Vətəndaşların məşğulluq sahəsində sosial təminatları

TÖVSIYƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

a) azərbaycan dilində

1. Əliyev M.N. İşsizlik müavinəti / Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 8-ci buraxılış, Bakı, 2004, s. 108-112
2. Cəfərov Z.İ. Məşğulluq və işədüzəltmənin hüquqi tənziminin bəzi məsələləri / Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. 4-cü buraxılış, Bakı, 2003, s. 300-310
3. Mehbalıyev S.S., İsgəndərov R.K. Əmək bazarı və əhalinin sosial müdafiəsi. Bakı, 2002
4. Məşğulluq haqqında AR-nın 2001-ci il 2 iyul tarixli Qanunu
5. Haqqı ödənilən ictimai işlərin təşkili qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 24 may tarixli 84 nömrəli qərarı
6. İşsizlik müavinətinin minimum məbləğinin təsdiq edilməsi barədə AR Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 30 oktyabr tarixli 173 nömrəli qərarı
7. İşsizlik müavinətinin hesablanması və ödənilməsi qaydalarının təsdiq edilməsi barədə AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 12 nömrəli qərarı
8. İşsizlik müavinətinin və işə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma dövründə vətəndaşlara verilən təqaüdün minimum məbləğinin təsdiq edilməsi haqqında AR Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 23 iyun tarixli 86 nömrəli qərarı
9. İşsizlərin qeydiyyatına alınması qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 14 nömrəli qərarı
10. İşaxtaran vətəndaşların peşə hazırlığının təşkili qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi kollegiyasının 2002-ci il 7 may tarixli 6 nömrəli qərarı
11. Peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma dövründə vətəndaşlara verilən təqaüdün hesablanması və ödənilməsi Qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 13 nömrəli qərarı
12. AR-nın Məşğulluq Strategiyasının (2006/2015-ci illər) təsdiq edilməsi

haqqında AR Prezidentinin 2005-ci il 26 oktyabr tarixli 1068 nömrəli sərəncamı / AR-nın Qanunvericilik Toplusu, 2005, № 10, maddə 956

13.«Şəhər, rayon Məşğulluq Mərkəzləri haqqında nümunəvi Əsasnamənin təsdiq edilməsi haqqında» AR ƏƏSMN Kollegiyasının 2002-ci il 8 aprel tarixli 4-9 nömrəli qərarı.

b) rus dilində

1. Абрамова О.В., Гаврилина А.К. Правовое регулирование трудоустройства. М., 1997
2. Власов В.И. Комментарий к закону о занятости населения в Российской Федерации. М., 1997
3. Власов В.И., Крапивин О.М. Комментарий к законодательству о занятости и трудоустройстве населения. М.: Норма-Инфра. М., 1999
4. Медведев О.В.Правовое регулирование обеспечения занятости населения. Тверь, изд-во Тверского ун-та, 1994
5. Садыков З.Г., Касумов А.М.Занятость, трудоустройство, индивидуальный трудовой договор (контракт). Баку, 1999
6. Сулейманов Г.В. Трудоустройство и занятость. Правовое регулирование. М., 1999

7.1. Məşğulluğun anlayışı, formaları və bu sahədə dövlət siyasəti

Məşğulluq həm iqtisadi, həm də hüquqi kateqoriyadır. Məşğulluq iqtisadi kateqoriya olub, insanların iş yerləri ilə təmin edilməsi və əmək fəaliyyətində iştirakı ilə əlaqədar onların arasında yaranan münasibətlər sistemini ifadə edir.¹

Görkəmli iqtisadçı alim T.Quliyevin fikrincə, məşğulluq sosial-iqtisadi kateqoriya olsa da onu insanın mövcud olmasının təbii şərti, zərurəti adlandırmaq olar. Məşğulluq hər hansı fərd üçün sağlam həyat tərzi və gəlir mənbəyidir, iş yerinin olmasıdır. Məşğulluq potensial əməyin, əmək qabiliyyətinin reallaşması, insanın müəyyən, konkret əmək kooperasiyasında iştirakı deməkdir.²

Geniş mənada məşğulluq kateqoriyası özündə vətəndaşların bir qayda olaraq qazanc (əmək gəliri) gətirən ictimai faydalı fəaliyyətin bütün növlərini ehtiva edir.

Hüquq kateqoriya kimi əmək hüququ nöqtəyi nəzərdən dar və geniş mənada məşğulluq fərqləndirilir.³

Dar mənada məşğulluq dedikdə haqq müqabilində, yaxud başqa əsaslar üzrə müntəzəm gəlir gətirən əmək fəaliyyəti başa düşülür. Buraya aşağıdakılar aiddir: tam, yaxud natamam iş vaxtı şərti ilə, evdə, mövsüm, yaxud başqa müddət ərzində əmək müqaviləsi üzrə iş; vəzifəyə təyinat, təsdiq və seçki aktları əsasında yerinə yetirilən müntəzəm iş; istehsalat kooperativlərində və əməkdə şəxsi iştiraka əsaslanan digər təsərrüfat birliklərində üzvlük; dövlət qulluğu və digər ödənişli iş.

Əmək məşğulluğunun bütün formalarının spesifik əlaməti kimi işin yerinə yetirilməsi müddətinin qanunvericiliklə işləyənlər üçün nəzərdə tutulmuş pensiya, müavinət və güzəştlər hüququ verən əmək stajına daxil edilməsi çıxış edir.

Məşğulluq və işə düzəltmə məsələləri «Məşğulluq haqqında» AR-nın 2001-ci il 2 iyul tarixli Qanunu və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin bir sıra qərarları ilə ətraflı tənzimlənir. Qeyd olunan Qanunun 1-ci maddəsində məşğulluğa aşağıdakı kimi anlayış verilir: «Məşğulluq Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, Azərbaycan Respublikasında

¹ Mehbalıyev S.S., İsgəndərov R.K. Əmək bazarı və əhəlinin sosial müdafiəsi. Bakı: Çarşıoğlu, 2002, s.76

² Quliyev T. Ə. Əməyin iqtisadiyyatı: Dərslik. Bakı, 2003, s.216

³ Quliyev T. Ə. Əməyin iqtisadiyyatı: Dərslik. Bakı, 2003, s.216

daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və əcnəbilərin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan və bir qayda olaraq onlara qazanc gətirən hər hansı fəaliyyətidir».

Qanunun 3-cü maddəsinə görə məşğul şəxslərə aşağıdakılar aiddir:

- muzdlu işləyən, o cümlədən əmək müqaviləsi (kontraktı) ilə tam və ya natamam iş vaxtı ərzində haqq müqabilində iş görən, habelə haqqı ödənilən başqa işi (xidməti) olanlar;
- sahibkarlar, fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar, mülkiyyətində torpaq payı olanlar;
- haqqı ödənilən vəzifəyə seçilən, təyin və təsdiq edilənlər;
- Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrdə xidmət edənlər;
- əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, məzuniyyət, ixtisasartırma, tətillər, istehsalatın dayanması və ya başqa səbəblər ilə əlaqədar iş yerində müvəqqəti olmayanlar;
- Azərbaycan Respublikasının ərazisində qanuni əsaslarla haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər;
- Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənar qanuni əsaslarla əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları.

Məşğulluq sahəsində dövlət siyasəti dövlətin sosial siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. O, əmək bazarında elə bir vəziyyət yaratmaq məqsədi güdür ki, bu zaman əməyə olan tələb və onun təklifi ən qısa müddətdə realizə olunsun, maraqlı subyektlər özlərinin gələcək münasibətlərində kontragenti (tərəfdaşı) sərbəst surətdə seçmək imkanına malik olsunlar. Başqa sözlə, əmək bazarında dövlətin məqsədi iş axtarma müddətinin minimuma endirilməsi və axtarış prosesinin optimallaşdırılmasıdır, bu məqsədə nail olmağı təmin edən vasitələr isə məşğulluq siyasətinin məzmununu təşkil edir. Əhalinin işlə, işgötürənlərin isə kadrarla təmin edilməsi vəzifəsi qeyri-bazar iqtisadiyyatına malik dövlətlərin qarşısında da durur. Onun həlli üçün inzibati metodların bütöv arsenalından istifadə olunur. Belə ki, keçmiş SSRİ-də gənc mütəxəssislərin fərdi təyinatı sistemi uğurla fəaliyyət göstərirdi. Əmək ehtiyatlarının çatışmadığı, ucqar regionlarda yerləşən müəssisələrə işçilər mütəşəkkil yığım qaydasında göndərilirdi; ucqar rayonlarda və kənd yerlərində yerləşən, işçi qüvvəsinin çatışmadığı müəssisələrin işçilərlə təmin edilməsi komsomol təşkilatlarının iştirakı ilə ictimai çağırış vasitəsilə həyata keçirilirdi. Aydın ki, bu mexanizmlər yalnız inzibati idarəetmə sistemi şəraitində tətbiq oluna bilərdi.⁴

Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi elan edilənədək AR-nın 1978-ci il Konstitusiyasında təsbit edilmiş əhalinin tam məşğulluğu prinsipi həyata keçirilirdi.

Bu prinsip vətəndaşların əsas konstitusional vəzifələrindən biri elan olunmuş, iqtisadi və hüquqi məcburetə ilə təmin olunan ümumi işləmək vəzifəsinə əsaslanırdı. Belə siyasət bir sıra mənfəət halları doğurmuşdur. Birincisi, o, gizli işsizliyi pərdələyir, əhalinin həyat səviyyəsini aşağı salır, ələbaxımlıq əhval-ruhiyyəsi doğururdu. İkincisi, o, xalqın yaradıcı potensialının aşağı düşməsinə səbəb olur, əmək intizamını zəiflədir, gəlirlərin bölüşdürülməsində bərabərçiliyə gətirib çıxarırdı. Üçüncüsü, iş qüvvəsinin plan-bölüşdürmə inzibati aktları əsasında bölüşdürülməsi təcrübəsi məcburi əməyin qadağan edilməsi haqqında beynəlxalq hüquq normalarına zidd idi.

Hal-hazırda dövlətin məşğulluq sahəsində siyasəti yeni tərzdə müəyyən olunur. Əmək limitlərinin və əmək haqqı fondlarının müəyyən edilməsi əsasında əmək ehtiyatlarının birbaşa planlı bölüşdürülməsinin yerini iş qüvvəsinin tələbi və təklifi arasında balans əsasında əməyin tətbiqi prinsiplərinin və şərtlərinin hüquqi tənzimlənməsi tutur. Qanunvericiliklə xüsusi müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, əməyə hər hansı formada məcburetməyə yol verilmir.

Hər bir cəmiyyət tam və səmərəli məşğulluğu təmin etməkdə maraqlı olmalıdır. Bu ba-

⁴ Маврин С.П., Филиппова М.В., Хохлов Е.Б. Трудовое право России: Учебник, СПб, 2005, с.105-106

xımdan müstəqil Azərbaycan Respublikası da vətəndaşların konstitusion əmək hüquqlarının həyata keçirilməsinə imkan verən siyasət yeritməlidir və yeridir.

BƏT-in «Məşğulluq sahəsində siyasət haqqında» 122 nömrəli Konvensiyasını⁵ (1964) ratifikasiya etmiş üzv dövlətlər «İqtisadi yüksəlişi və inkişafı, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsini, işçi qüvvəsinə tələbatın təmin edilməsini və işsizliyin və natamam məşğulluğun ləğv edilməsini həvəsləndirmək məqsədilə məşğulluğun tam, məhsuldar və sərbəst seçilməsinə köməklik göstərilməsinə yönəldilən fəal siyasətin məqsədini elan edir və həyata keçirir. Bu siyasət: a) işə başlamağa hazır olan və iş axtaranların hamısı üçün işin olmasını; b) bu cür işin mümkün qədər daha məhsuldar olmasını; c) irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dinindən, siyasi baxışlarından, xarici mənşəyindən və ya sosial mənşəyindən asılı olmayaraq məşğulluğun sərbəst seçilməsini və hər bir əməkçinin hazırlıq almasına və onun yararlı olduğu işləri yerinə yetirməsi üçün özünün vərdişlərindən və qabiliyyətindən istifadə etməsinə ən geniş imkanlar olmasını təmin etmək məqsədi daşıyır.⁶ Bu siyasət iqtisadi inkişafın mərhələsini və səviyyəsini və məşğulluq sahəsindəki məqsədlərlə başqa iqtisadi və sosial məqsədlər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni lazımi qaydada nəzərə alır və o, milli şərtlərə və təcrübəyə uyğun gələn metodların köməkliyi ilə həyata keçirilir.⁷ Azərbaycan Respublikasında müasir mərhələdə məşğulluq siyasətinin gücləndirilməsi bu sahədə mövcud olan problemlərin həllinə və əhalinin səmərəli məşğulluğunun təmin edilməsinə istiqamətlənir. Yeni iş yerlərinin açılması və müvəqqəti sərbəstləşdirilmiş işçi qüvvəsinin sosial müdafiəsi məsələləri sahəsində görülən tədbirlərlə yanaşı, bu gün əmək bazarının sosial-iqtisadi inkişafı templərinə və xüsusiyyətlərinə uyğunlaşma mexanizminin müasir səviyyədə qurulması, ölkənin əmək potensialından daha dolğun istifadə edilməsi dövlətin diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq strategiyası 2006-2015-ci illəri əhatə etməklə qeyd olunan məsələlərin həllinə yönəlmişdir. Dövlət vətəndaşların səmərəli və sərbəst seçilmiş məşğulluğun təmin edilməsinə köməklik göstərir.

Məşğulluq sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, ailə vəziyyətindən, ictimai-sosial mənşəyindən, yaşayış yerindən, əmlak vəziyyətindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlara əmək və məşğulluğu sərbəst seçmək hüququnun həyata keçirilməsində bərabər imkanların təmin edilməsi;
- vətəndaşların qanun çərçivəsində həyata keçirilən əmək və sahibkarlıq təşəbbüsünün müdafiə edilməsi, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə onlara köməklik göstərilməsi;
- əmək fəaliyyətinin və məşğulluq növünün seçilməsində vətəndaşların öz iradəsini sərbəst ifadə etməsinə şərait yaradılması;
- işsizlərin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi, işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların məşğulluğunun təmin edilməsinə köməklik göstərən xüsusi tədbirlərin görülməsi;
- məşğulluq sahəsində fəaliyyətin iqtisadi və sosial siyasətin digər istiqamətləri ilə əlaqələndirilməsi;
- sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar üçün əlavə iş yerləri yaradan işəgötürənlərin vergi və başqa güzəştlərlə həvəsləndirilməsi;
- məşğulluğun təmin edilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin hazırlanmasında və həyata keçirilməsində, onların yerinə yeritilməsinə nəzarətdə Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarının, həmkarlar ittifaqının, işəgötürənlərin birliklərinin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;
- Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ölkə hüdudlarından kənarında, habelə və-

⁵ SSRİ bu Konvensiyanı 1967-ci ilin 22 sentyabrında ratifikasiya etmişdir. AR Milli Məclisinin 1993-cü il 3 iyul tarixli qərarı ilə SSRİ-nin qoşulduğu bu Konvensiyanın qüvvəsi AR-ı ərazisinə də şamil edilmişdir.

⁶ Beynəlxalq Əmək Təşkilatı. Konvensiyalar və tövsiyələr. Bakı, 1996, s.325

⁷ Yenə orada. s.325

təndaşlığı olmayan şəxslərin və əcnəbilərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmasına şərait yaradılması;

- beynəlxalq əmək normalarına riayət olunması («Məşğulluq haqqında» AR-ı Qanununun 6-cı maddəsi).

Məşğulluq siyasəti passiv və aktiv xarakterli ola bilər. Passiv siyasətin məzmunu işini itirmiş və işə düzəlmək istəyən şəxslərin məşğulluq sahəsinə cəlb edilməsi üzrə tədbirlər sistemindən, habelə məcburiyyət üzündən qeyri-məşğul şəxslərin sosial müdafiəsi tədbirlərindən ibarətdir. Aktiv siyasət yeridərkən dövlət, ilk növbədə əhalinin qeyri-məşğulluğunun qarşısının alınması üzrə tədbirlər sistemini yaradır.⁸

«Məşğulluq haqqında» AR-ı Qanununun 7-ci maddəsində vətəndaşların məşğulluq sahəsində aşağıdakı hüquqları təsbit edilmişdir:

- vətəndaşlar fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yerini sərbəst seçmək hüququna malikdirlər;
- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş xüsusi hallardan başqa (məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ilə, hərbi xidmət, hərbi və fəvqəladə vəziyyət zamanı) vətəndaşların məcburi əməyə cəlb edilməsinə yol verilmir.
- vətəndaşların işləməməsi onların inzibati, cinayət və başqa məsuliyyətə cəlb olunması üçün əsas ola bilməz.
- vətəndaşların işəgötürənlərə bilavasitə müraciət etmək yolu ilə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının pulsuz vasitəçiliyi ilə və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər formalarda iş yerini sərbəst seçmək hüququ vardır.
- vətəndaşlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanında məşğulluq növünü, iş yerini və əmək rejimini seçmək məqsədi ilə peşə yönümünə, peşə hazırlığına və yenidən hazırlığına, ixtisasının artırılmasına dair pulsuz məsləhət almaq, habelə müvafiq məlumat əldə etmək hüququna malikdirlər.
- vətəndaşlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanından və ya onun vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına, habelə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkəməyə şikayət edə bilərlər.

Əmək hüququnun həyata keçirilməsində dövlət təminatları isə «Məşğulluq haqqında» AR-ı Qanununun 8-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. Həmin maddədə deyilir ki, dövlət hər bir vətəndaşa əmək hüququnun həyata keçirilməsində aşağıdakı təminatları verir:

- məşğulluq növünün, o cümlədən müxtəlif əmək rejimli işin sərbəst seçilməsinə;
- işdən əsassız çıxarılanların və ya işə qəbuldan əsassız imtina olunanların Əmək Məcəlləsinə müvafiq olaraq hüquqi müdafiəsinə.

Dövlət işaxtaran və işsiz vətəndaşlara aşağıdakı təminatları verir:

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının vasitəçiliyi ilə münasib işin seçilməsinə və işə düzəlməyə köməklik göstərilməsinə;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə pulsuz peşəyönümünə, peşə hazırlığına və ixtisasının artırılmasına;
- vətəndaşın yaş və başqa xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla təşkil edilən haqqı ödənilən ictimai işlərdə iştirakına;
- işsiz statusu alanlar üçün müavinətlərin ödənilməsinə;
- özünüməşğulluğa köməklik göstərilməsinə;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilən digər aktiv tədbirlərdə (əmək yarmarkaları, əmək birjalari, yeni iş yerləri və s.) iştirakına;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təklifi ilə bir yaşayış məntəqəsindən digərinə işə (peşə kurslarına) göndərilməklə əlaqədar vətəndaşların çəkdiyi xərclərin mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq kompensasiya edilməsinə;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə işə qəbul olunarkən və təhsil almağa göndərilərkən dövlət tibb müəssisələrində pulsuz tibbi müayinədən keçməsinə.

Əmək bazarı bazar iqtisadiyyatının mühüm elementidir. O, özündə işçi qüvvəsinə olan

⁸ Маврин С.П., Филиппова М.В., Хохлов Е.Б. Трудовое право России: Учебник. СПб, 2005, с.107

tələb və təklifin ödənilməsi, vətəndaşların səmərəli əmək məşğulluğunun təmin edilməsi ilə əlaqədar iqtisadi və hüquqi münasibətlərin xüsusi məcmusunu ehtiva edir.⁹ Müasir əmək bazarına onun iqtisadi metodlarla tənzimlənməsi xasdır. Bununla yanaşı əhalinin məşğulluğu və işədüzəltmə problemi ən aktual problemlərdəndir. Məcburi işsizlik riski günün reallıqlarındandır. Bir çox peşələrə artıq ehtiyac yoxdur, minlərlə mütəxəssis öz biliklərini tətbiq etməyə yer tapmır, işəgötürənlər öz işçilərini «məcburi» məzuniyyətə göndərirlər, geniş əhali təbəqəsi sosial cəhətdən müdafiə olunmamış, kadrların yenidən hazırlığı sistemi isə kifayət dərəcədə səmərəli deyildir. AR Konstitusiyasının 35-ci maddəsində əmək azadlığı, habelə məcburi əməyin qadağan edilməsi prinsipi təsbit edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq ayrı-ayrı vətəndaşların qeyri-məşğulluğu cəmiyyət tərəfindən mühakimə olunmur və onların hüquqi məsuliyyətə cəlb olunması üçün əsas ola bilməz.

AR Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin altıncı hissəsinə uyğun olaraq hər kəsin təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək, heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan öz işinə görə dövlətin müəyyənləşdirdiyi minimum əmək haqqı miqdarından az olmayan haqq almaq hüquq vardır. Ona görə də haqqı ödənilən işə malik olmayan vətəndaşlar dövlətin diqqət mərkəzində olmalıdırlar. Dövlətimiz bu sosial problemin həll edilməsi üçün müəyyən addımlar atır, tədbirlər görür. Respublikamızda məşğulluq problemi yavaş-yavaş olsa da həll edilir. AR Prezidentinin 2005-ci il 26 oktyabr tarixli 1068 nömrəli sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası (2006-2015-ci illər)» təsdiq edilmişdir. 2006-2015-ci illərdə AR-da Məşğulluq Strategiyasının əsas məqsədi əmək ehtiyatlarından daha dolğun istifadə etməklə əhalinin səmərəli məşğulluğunu təmin etməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın əhalinin özünüməşğulluğunun inkişafı üçün zəruri şərait yaratmaq;
- məşğulluğun səmərəli inkişafını təmin edən investisiya fəallığını dəstəkləmək;
- işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsini gücləndirmək, qeyri-formal əmək münasibətlərinin leqallaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirmək;
- əmək bazarında tələb və təklif arasında dinamik uyğunluğun gücləndirilməsinə yönəldilmiş institusional infrastrukturunu təkmilləşdirmək;
- kadr hazırlığı sisteminin, o cümlədən peşə hazırlığı və ixtisasartırma fəaliyyətini dinamik inkişaf edən əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırmaq.¹⁰

7.2. İşsiz vətəndaşın hüquqi statusu

İşsiz vətəndaşın hüquqi statusunu açıqlamaq üçün biz ilk növbədə işsizlik anlayışına aydınlıq gətirməliyik. İşsizlik hər şeydən əvvəl iqtisadi kateqoriya kimi öyrənilir. Son illər milli iqtisadi ədəbiyyatda iqtisadi və sosial təzahür kimi işsizliyə mühüm diqqət yetirilir.¹¹ İşsizlik anlayışından ilk dəfə 1911-ci ildə Böyük Britaniya ensiklopediyasında, sonra isə 1915-ci ildə ABŞ Əmək Nazirliyinin hesabatında istifadə olunmuşdur. İşsizlik dedikdə elə bir sosial-iqtisadi təzahür başa düşülürdü ki, bu zaman iqtisadi cəhətdən fəal əhalinin bir hissəsi bu və ya digər səbəblərdən özünün iş qüvvəsini tətbiq edə bilmir. İşsizlik əmək bazarında tarazlığın pozulmasının nəticəsidir ki, bu zaman iş qüvvəsinin təklifi ona olan tələbi üstələyir.

İşsizlik cəmiyyətə həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan böyük ziyan vurur. Bu işsizlərin və onların ailə üzvlərinin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinə, əmək bazarında rəqabətin güclənməsi nəticəsində işləyənlərin əmək haqqının azalmasına, işsizlərə sosial yardım edilməsi zərurəti ilə əlaqədar işləyənlərin üzərinə düşən vergi yükünün artmasına, işsizlərin ixtisaslarını itirmələri və bunun nəticəsində cəmiyyətin onun bərpasına sərf etdiyi məsrəflərin artmasına, sosial gərginliyin güclənməsinə və nəhayət kriminogen vəziyyətin kəskinləşməsinə gətirib çıxarır. Göründüyü kimi işsizliyin törətdiyi sosial nəticələr belə bilavasitə ölçülə bilməz. Lakin bu heç də onların əhəmiyyətini azaltmır.

⁹ Трудовое право: Учебник / Под ред. О.В.Смирнова и И.О. Снигиревой. 3-изд. М.: Проспект, 2007, с.199

¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası (2006-2015-ci illər) / Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2005, № 10, maddə 956

¹¹ Quliyev T.Ə. Əməyin iqtisadiyyatı. Bakı, 2003; Mehbalıyev S.S., İsgəndərov R.K. Əmək bazarı və əhalinin sosial müdafiəsi. Bakı: Çapaşoğlu, 2002

Hər bir sosial-iqtisadi təzahür kimi, işsizlik də kəmiyyət baxımından ölçülə bilər ki, bundan ötrü müvafiq iqtisadi göstəricilərdən istifadə olunur. Uzun bir dövr ərzində işsizliyin mövcudluğu tamamilə inkar olunan keçmiş SSRİ-də bu təzahürün ölçülməsi üçün iş qüvvəsinin dövriyyəsi, işdən çıxmaların və işə girmələrin sayı, kənd axının səviyyəsi və s. kimi göstəricilərdən istifadə olunurdu. 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən, işsizlik rəsmən tanındıqdan sonra ilk dövrlər işə düzəltmə bürolarının məlumatlarına əsaslanan mütləq xarakterə malik müvafiq göstəricilər sistemindən istifadə olunur.

İşsiz vətəndaşın hüquqi statusu dedikdə vətəndaşların bu kateqoriyasına aid olan şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsi, onların hüquq və vəzifələrinin, habelə bu hüquqlara riayət olunmasının təminatları başa düşülür.

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 1.0.4-cü maddəsinə əsasən işsiz vətəndaş- işi və qazancı olmayan, işə başlamağa hazır olub, müvafiq icra hakimiyyəti orqanında işaxtaran kimi qeydiyyatata alınan, əmək qabiliyyətli yaşda olan əmək qabiliyyətli şəxsdir.

Göstərilən Qanunun mənasına görə əmək qabiliyyətli yaşda olan əhali dedikdə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş aşağı və yuxarı yaş həddi arasında olan (kişilər 15-62 yaş, qadınlar 15-57 yaş) və hər hansı əmək qabiliyyətini həyata keçirmək iqtidarında olanlar başa düşülür.

Göründüyü kimi, vətəndaşların əmək qabiliyyətliliyi onların yaşı ilə müəyyən olunur. Deməli, 15 yaşına çatmayanlar, habelə pensiya (ailə başçısını itirməyə görə uşaqlar üçün təyin olunmuş pensiyalar istisna olmaqla) hüququ qazanmış vətəndaşlar işsiz hesab oluna bilməzlər («Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 4.5.1. və 4.5.2.-ci maddələri).

İşi və qazancı olmamaq vətəndaşın məşğul vətəndaşların heç bir kateqoriyasına aid olmadığını ifadə edir. İş yerinin saxlanıldığı lakin qazancın müvəqqəti surətdə olmaması da vətəndaşın işsiz hesab olunmasına əsas vermir. Eyni zamanda məşğulluğa aid olmayan fəaliyyətdən, məsələn, miras və yaxud bank əmanətləri üzrə gəlir əldə edilməsi vətəndaşın işsiz hesab edilməsinə maneçilik törətmir.

İşi və qazancı olmayan, işə başlamağa hazır olub, müvafiq icra hakimiyyəti orqanında¹² işaxtaran kimi qeydiyyatata alınan, əmək qabiliyyətli vətəndaşlar işsiz statusu almaq hüququna malikdirlər («Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 4.1-ci maddəsi). «İşsizlərin qeydiyyatata alınması qaydaları» AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 14 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Həmin qərarın 1.1.-ci bəndinə əsasən 15 yaşına çatmış hər bir vətəndaş yaşadığı ərazi üzrə şəhər, rayon məşğulluq mərkəzinə şəxsən aşağıdakı sənədləri təqdim etdikdən sonra işaxtaran kimi qeydiyyatata alınır və ona işaxtaranın fərdi qeydiyyat vərəqəsi açılır:

- a) şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd;
- b) əmək kitabçası (yaxud onu əvəz edən sənəd);
- c) peşə və ixtisasını təsdiq edən sənəd (zəruri hallarda).

İlk dəfə işaxtaranlar isə şəxsiyyətini təsdiq edən və təhsil haqqında (zəruri hallarda) sənədləri təqdim edirlər.

AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 14 nömrəli Qərarı ilə təsdiq olunmuş «İşsizlərin qeydiyyatata alınması Qaydaları»nın 3.2-ci bəndinə əsasən işaxtaran kimi qeydiyyatata alınmış və işsiz statusu almaq hüququna malik olan vətəndaş aşağıdakı sənədləri təqdim etdiyi andan ona münasib iş təklif edilmədiyi halda şəhər, rayon məşğulluq mərkəzi 11 gün ərzində həmin şəxsə işsiz statusu verilməsi və müavinət təyin edilməsi haqqında qərar qəbul edir:

- şəhər, rayon əhalinin sosial müdafiə mərkəzlərindən pensiya (ailə başçısını itirməyə görə uşaqlar üçün təyin olunmuş pensiya istisna olmaqla) alınmaması haqqında arayış;
- yaşadığı yer üzrə vergi orqanlarından fərdi qaydada sahibkarlıqla məşğul olmaması haqqında arayış;
- yerli icra hakimiyyətinin ərazi üzrə nümayəndəliyindən mülkiyyətində torpaq payı

¹² Burada müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini AR ƏƏSMN Baş Məşğulluq İdarəsinin yerli orqanları (şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri) həyata keçirir.

- olmaması haqqında arayış;
- himayəsində olan 18 yaşına çatmamış uşaqların doğum haqqında şəhadətnamələrinin surəti;
- qeydiyyatı alındıqdan əvvəlki 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az olmayan müddətdə haqqı ödənilən işə malik olanlar üçün axırıncı iş yerindən son 12 ay üzrə əmək haqqı barədə arayış.

Göstərilən sənədlər təqdim edilmədikdə vətəndaşa işsiz statusunun verilməsindən imtina edilir.

«İşsizlərin qeydiyyatı alınması Qaydaları»nın 2.2-ci bəndinə əsasən aşağıda göstərilən vətəndaşlar işsiz sayıla bilməzlər:

- 15 yaşına çatmayanlar;
- pensiya (ailə başçısını itirməyə görə uşaqlar üçün təyin olunmuş pensiyalar istisna olmaqla) hüququ qazanmış vətəndaşlar;
- qeydiyyatı alındıqdan sonrakı 10 gün müddətində münasib iş axtarmaq məqsədilə üzrsüz səbəbdən şəhər, rayon məşğulluq mərkəzinə gəlməyənlər və ya bu müddət ərzində təklif edilən iki münasib işdən imtina edənlər (vətəndaşa eyni iş təkrarən təklif oluna bilməz);
- ilk dəfə iş axtaranlar;
- azadlıqdan məhrum etmə cəzasını çəkənlər;
- müddətli işləyənlər, o cümlədən əmək müqaviləsi (kontraktı) ilə tam və natamam iş vaxtı ərzində haqqı müqabilində iş görən, habelə haqqı ödənilən başqa işi (xidməti) olanlar;
- sahibkarlar, fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanlar, mülkiyyətində torpaq payı olanlar;
- haqqı ödənilən vəzifəyə seçilən, təyin və ya təsdiq edilənlər;
- Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrdə xidmət edənlər;
- əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, məzuniyyət, ixtisasartırma, tətillər, istehsalatın dayandırılması və ya başqa səbəblər ilə əlaqədar iş yerində müvəqqəti olmayanlar;
- Azərbaycan Respublikasının ərazisində qanuni əsaslarla haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər;
- Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar qanuni əsaslarla əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları.

Əmək bazarında aparılan müşahidələr göstərir ki, hazırda Beynəlxalq Əmək Təşkilatının metodologiyası ilə işsiz kimi təsnif edilən, yəni işi və ya gəlirli məşğuliyyəti olmayan, fəal surətdə iş axtaran və işə başlamağa hazır olan şəxslərin sayı 400 mindən artıqdır. Bu, ölkənin iqtisadi fəal əhalisinin 10 faizindən çoxunu təşkil edir. İşsiz vətəndaşların yalnız kiçik bir hissəsi dövlət məşğulluq orqanlarında rəsmi qeydiyyatdan keçərək işlə təmin olunmaq üçün müraciət etmişdir. 2004-cü ildə 56000 nəfərdən bir qədər çox işsiz vətəndaş dövlət məşğulluq orqanlarında iş növbəsinə dayanmışdır. Onun səbəblərindən biri işçilərlə işəgötürənlər arasında əmək müasibətlərinin hüquqi çərçivədə qeydə alınmaması hallarının mövcudluğudur. Bu da qeyri-formal münasibətlərə cəlb olunmuş vətəndaşların istər cari, istərsə də gələcək sosial müdafiəsini zəiflədir.

Vətəndaş işsiz statusu aldıqdan sonra bir sıra hüquq və vəzifələr əldə edir. Bu hüquq və vəzifələri şərti olaraq iki qrupa ayırmaq olar.

Birincisi, bütün işsiz vətəndaşlar üçün ümumi olan hüquq və vəzifələr; ikincisi, işsiz vətəndaşların yalnız müəyyən kateqoriyaları üçün müəyyən olunan hüquq və vəzifələr.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, iş axtarmaq və işə düzəlməklə bağlı dövlət yardımını almaq hüququ bütün işsizlərin ümumi hüququnu təşkil edir. İşsiz vətəndaşlara belə yardımın göstərilməsi üçün şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri işəgötürənlərin təqdim etdikləri məlu-

matlar əsasında vakant iş yerləri bankları formalaşdırırlar.

İşsiz vətəndaşların digər hüquqlarına isə aşağıdakılar aid etmək olar:

- məşğulluq xidməti orqanlarından pulsuz məlumat almaq hüququ. Məşğulluq orqanları işsizə müvafiq ərazidə əmək bazarının vəziyyəti haqqında; boş iş yerlərinin mövcudluğu, həmin iş yerlərindəki əmək şəraiti və əməyin ödənilməsi şərtləri haqqında; peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma imkanları haqqında; işsiz qismində qeydiyyat və yenidən qeydiyyat qaydası və şərtləri haqqında; əhalinin məşğulluğu və işsizlikdən müdafiə sahəsində hüquqlar və məsuliyyət haqqında informasiya təqdim etməyə borcludur;
- pulsuz peşə yönümü hüququ. İşsiz vətəndaşlara peşə yönümü xidmətlərinin təqdim edilməsi qaydası müvafiq normativ aktlarla müəyyən edilir. İşsiz vətəndaşların pulsuz peşəyönümü aşağıdakıları ehtiva edir: peşə məlumatlandırılması, peşə məsləhəti, peşə yönümü, peşə seçimi;
- peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma hüququ. İşsiz vətəndaşların peşə hazırlığı, ixtisas artırılması və yenidən hazırlanması vətəndaşın zəruri peşə ixtisaslığına malik olmaması ucbatından münasib iş tapmaq mümkün olmadıqda və ya vətəndaşın malik olduğu peşə vərdişlərinə cavab verən işin olmaması ilə əlaqədar peşəsi (ixtisası) üzrə işi yerinə yetirmək qabiliyyətini itirdikdə məşğulluq mərkəzlərinin göndərişi əsasında həyata keçirilə bilər. İşsiz vətəndaşların təlimi peşə təhsili və əlavə təhsil müəssisələrində, məşğulluq mərkəzlərinin tədris mərkəzlərində, yaxud digər tədris müəssisələrində məşğulluq mərkəzlərinin bağladığı müqavilələrə müvafiq surətdə həyata keçirilir;
- AR qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məşğulluq mərkəzlərinin və onların vəzifəli şəxslərinin qərarlarından, hərəkətlərindən və hərəkətsizliyindən yuxarı məşğulluq orqanına, habelə məhkəməyə şikayət etmək hüququ;
- işsizliyə görə müavinət, məşğulluq orqanlarının göndərişi əsasında peşə hazırlığı, ixtisasın artırılması və yenidən hazırlıq dövründə təqaüd, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi dövrünün ödənilməsi hüququ;
- məşğulluq xidməti orqanlarının təklifi ilə başqa əraziyə işə (təlimə) göndərişlə bağlı maddi məsrəflərin kompensasiyası hüququ;
- işə qəbul və təlimə göndəriş zamanı pulsuz tibbi xidmət və tibbi müayinə hüququ;
- ödənişli ictimai işlərdə iştirak hüququ;
- işsiz hesab olunmaqdan imtina edilməsi ilə bağlı qərardan bir ay sonra məşğulluq xidməti orqanlarına təkrarən müraciət hüququ;

Hüquqlarla yanaşı, qanunvericilik işsizlərin müəyyən prosedur məqamlar ilə bağlı olan bir sıra vəzifələrini də müəyyən edir. Onlara aşağıdakı vəzifələr aiddir:

- işsiz qismində qeydiyyata alınarkən zəruri sənədləri təqdim etmək;
- məşğulluq xidməti orqanlarının müəyyən etdiyi müddətdə təkrar qeydiyyatdan keçmək;
- yenidən qeydiyyatdan keçərkən zəruri sənədləri təqdim etmək;
- özünün işə düzəlməsinə fəal şəkildə kömək etmək, qeydiyyat və yenidən qeydiyyat qaydasına və şərtlərinə riayət etmək, məşğulluq xidməti orqanlarını özünün müstəqil iş axtarışı üzrə hərəkətləri, o cümlədən müvəqqəti xarakterli işə düzəlməsi haqqında məlumatlandırmaq;
- işə girməsi haqqında məşğulluq orqanlarını məlumatlandırmaq;
- məşğulluq orqanlarının göndərişi əsasında işəgötürənlə danışıqlara getmək.

Dövlət sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların kateqoriyalarına (20 yaşadək gənclərə, yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları tərbiyə edən tək və çoxuşaqlı valideynlərə, əlil uşaqları tərbiyə edən qadınlara, pensiya yaşına 2 ildən az qalmış şəxslərə, əlillərə, cəzaçəkmə yerlərindən azad edilmiş vətəndaşlara, məcburi köçkünlərə, müharibə veteranlarına, şəhid ailələrinə) əlavə təminatlar verir ki, bu da onların əmək bazarında rəqabət qabiliyyətini artırır. Bir qayda olaraq, bu əlavə təminatlar işə və ya təh-

silə göndəriş zamanı üstünlüklərin verilməsi, yaxud maddi təminat səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə bağlı olur. Dövlət sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar üçün xüsusi kvota müəyyən edir. Bu kvotanın tətbiq edilməsi qaydası və kvota şamil edilməyən müəssisələrin siyahısı AR Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 22 noyabr tarixli 213 nömrəli Qərarı¹ ilə təsdiq edilmişdir.

AR ƏM-nin 16-cı maddəsinin 2-ci hissəsinə uyğun olaraq qadınlara, əlillərə, yaşı 18-dən az olan və sosial müdafiəyə ehtiyacı olan digər şəxslərə əmək münasibətlərində güzəştlərin, imtiyazların və əlavə təminatların müəyyən edilməsi ayrı-seçkilik hesab edilmir.

7.3. İşədüzəltmənin hüquqi təşkili

İşədüzəltmə dedikdə əhalinin əmək məşğulluğunun təmin edilməsinə yönəlmiş təşkilati, iqtisadi və hüquqi tədbirlər sistemi başa düşülür.

Hüquq ədəbiyyatında geniş və dar mənada işədüzəltmədən söhbət açılır.

Geniş mənada işədüzəltmə özündə AR qanunvericiliyinə zidd olmayan əmək fəaliyyətinin bütün formalarını (o cümlədən özünü işlə müstəqil surətdə təmin etmə, fərdi əmək fəaliyyəti, sahibkarlıq və s. daxil olmaqla) birləşdirir. Dar mənada işədüzəltmə yalnız vətəndaşlara iş tapmaqda, özü də əsasən əmək müqaviləsinin bağlanması formasında iş tapmaqda yardım göstərilməsi məqsədilə həyata keçirilən xüsusi tədbirlər sistemi nəzərdə tutulur.

İşədüzəltmə əhalinin səmərəli məşğulluğuna yardımın üsullarından biridir. O.M.Medvedevin fikrincə, işədüzəltmə məşğulluğun təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi formalarından biridir. Həmin formalar işə vətəndaşlara istəyinə, qabiliyyətinə, təhsilinə müvafiq surətdə seçdikləri fəaliyyət sahəsində işləmək imkanını əldə etməyə, müvəqqəti qeyri-məşğulluq dövründə müəyyən işi yerinə yetirməyə, eləcə də bunun üçün zəruri peşə hazırlığına yiyələnməyə kömək göstərən, dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş təşkilati və hüquqi üsul və vasitələr kimi müəyyən olunur.¹³

Onu da qeyd etmək vacibdir ki, işədüzəltmə vətəndaşların əmək və məşğulluq sahəsində hüquqlarının realizəsinin hüquqi təminatı kimi çıxış edir. O, ilk növbədə, əmək hüququnun realizəsinin təminatıdır. Əvvəllər bu hüququn əsasını təminatlı iş alma hüququ təşkil edirdi, onun realizəsi ümumdövlət işədüzəltmə sistemi vasitəsilə təmin olunurdu. Müasir əmək bazarının fəaliyyəti şəraitində vəziyyət xeyli dəyişmişdir. Əmək hüququnun beynəlxalq-hüquqi anlayışı nəzərdə tutur ki, bu hüquqa mütləq (məcburi) surətdə dövlət tərəfindən bu hüququn tam surətdə həyata keçirilməsini təmin edən üsul və vasitələrin müəyyən olunması vasitəsilə təminat verilməlidir ki, həmin vasitələr sırasına işədüzəltmə də aiddir. Belə ki, İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 6-cı maddəsinə görə əmək hüququ hər bir insanın sərbəst seçdiyi, yaxud sərbəst surətdə razılaştığı əməklə öz dolanışığı üçün vəsait qazanmaq imkanı əldə etmək hüququnu ehtiva edir.

Vətəndaşların işəgötürənlərə bilavasitə müraciət etmək yolu ilə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının pulsuz vasitəçiliyi ilə və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər formalarda iş yerini sərbəst seçmək hüququ vardır («Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 7.4-cü maddəsi).

Deməli, işədüzəltmə müxtəlif subyektlər tərəfindən həyata keçirilir. Bunlardan biri işəgötürənlərdir.

İşəgötürənlər onlara bilavasitə müraciət etmiş vətəndaşları işə qəbul etmək hüququna malikdir. Bu halda işədüzəltmə təbii ki, heç bir orqanın iştirakı olmadan həyata keçirilir.

İşədüzəltmənin hüquqi təşkili özündə aşağıdakıları ehtiva edir:

- işədüzəltmə orqanlarının dairəsinin, onların səlahiyyətlərinin və maliyyə təminatı şərtlərinin müəyyən edilməsi;
- vətəndaşların əmək hüququnun realizəsinə təminat verilməsi və iş yerlərinə və ya peşə təliminə göndərilmə qaydalarının müəyyən edilməsi;
- işədüzəltmə üzrə hüquq münasibəti iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin tənzimlənməsi;

¹ Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2005, №11, maddə 1073

¹³ Андреев Л.А., Медведев О.М. Правовое регулирование обеспечения занятости в России: Учебник / Под ред. О.М.Медведева. М., 1997.

- ayrı-ayrı kateqoriya vətəndaşlar üçün işədüzəltmənin xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi.

İşədüzəltmə və onun təşkilinə ümumi rəhbərliyi AR Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və onun yerlərdəki orqanları həyata keçirir.

İşədüzəltmə orqanı qismində şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri çıxış edir. Vətəndaşların işədüzəldilməsinin həyata keçirilməsi vəzifəsi AR ƏƏSMN-nin Baş Məşğulluq İdarəsinə və onun yerli orqanlarına həvalə edilmişdir. AR ƏƏSMN-nin Kollegiyasının 2002-ci il 18 aprel tarixli 4-9 nömrəli qərarı ilə «Şəhər, rayon Məşğulluq Mərkəzləri haqqında nümunəvi əsasnamə» təsdiq edilmişdir. Şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri yerlərdə dövlət məşğulluq siyasətini, işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsi sahəsində tədbirləri həyata keçirən dövlət orqanıdır. Mərkəz öz fəaliyyətini yerli dövlət idarəetmə, icra hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanları, həmkarlar ittifaqları, eləcə də, mülkiyyət növündən və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq şəhər, rayon ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisə, idarə və təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqədə həyata keçirir.

Şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- «Məşğulluq haqqında» AR Qanununu rəhbər tutaraq işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsi sahəsində ərazi məşğulluq proqramlarında nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək;
- əmək bazarında vəziyyəti öyrənməklə iş qüvvəsinə olan tələb və təklifləri təhlil etmək, əmək ehtiyatlarına, iş qüvvəsinin hərəkətinə dair proqnozlar hazırlamaq, təkliflər vermək;
- işaxtaran və işsiz vətəndaşların qeydə alınmasını, onların münasib işlə təmin edilməsini, peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq, ixtisasartırma kurslarına, haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb olunmasını həyata keçirmək;
- müəssisə və təşkilatlarda kvotaya uyğun olaraq müəyyən olunmuş xüsusi iş yerləri hesabına sosial müdafiəyə daha çox ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşları işlə təmin etmək;
- əhalinin məşğulluğuna dair statistik hesabatları hazırlayıb, müəyyən edilmiş müddətlərdə şəhər, rayon statistika idarəsinə və Baş Məşğulluq idarəsinə təqdim etmək.

Şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin hüquq və vəzifələri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- ərazi məşğulluq proqramlarının işlənib hazırlanması məqsədi ilə əmək ehtiyatlarına, iş qüvvəsinin hərəkətinə dair müvafiq dövlət idarəetmə, icra hakimiyyəti, özünüidarə orqanlarından, mülkiyyət növündən və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq ərazidə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlardan məlumatlar əldə etmək;
- mülkiyyət növündən və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq şəhər, rayon ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlardan boş (vakant) iş yerləri və işçilərin sərbəstləşdiriləcəyi haqqında məlumatlar, eləcə də mərkəz tərəfindən işə göndərilənlər, o cümlədən kvota üzrə işə qəbul və işdən azad edilənlər haqqında hesabatlar tələb etmək;
- işəgötürənlər tərəfindən işçilərin sərbəstləşdiriləcəyi və boş (vakant) iş yerləri haqqında müəyyən olunmuş qaydada məlumat verilmədikdə, Mərkəzin göndərişi ilə işə qəbul olunanlar, kvota üzrə işə qəbul və işdən azad olunanlar haqqında aylıq hesabatlar təqdim edilmədikdə qanunvericiliyə müvafiq olaraq protokol tərtib etmək;
- məşğulluğa dair məlumatların əhaliyə çatdırılması məqsədi ilə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etmək;
- reklam-informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq;
- yeni iş yerləri açmaq məqsədi ilə Mərkəz nəzdində müəssisələr yaratmaq haqqında, eləcə də mövcud iş yerlərinin qorunub saxlanması və genişləndirilməsi üçün mülkiyyət növündən və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq müəssisə və təşkilatlara maliyyə yardımını göstərilməsi haqqında Baş Məşğulluq İdarəsinə təkliflər vermək;
- müəssisə və təşkilatlarda mövcud boş (vakant) iş yerləri haqqında məlumatların toplanmasını və istifadə olunmasını təmin etmək;

- işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədi ilə aktiv məşğulluq tədbirlərinin («əmək yarmarkaları», əmək birjalari, yeni iş yerləri açmaq, özünüməşğulluq proqramları və s.) həyata keçirilməsini təmin etmək;
- əmək bazarında mövcud vəziyyət nəzərə alınmaqla yerli dövlət idarəetmə, icra hakimiyyəti, özünüidarəetmə orqanları və işəgötürənlərlə birlikdə hər il üçün ərazi məşğulluq proqramlarının hazırlanmasını və onun icrasını təmin etmək;
- vətəndaşların ərizə, şikayət və müraciətlərinə vaxtında baxılmasını təmin etmək;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri həyata keçirmək.

İşədüzəltmədə vasitəçilik fəaliyyəti ilə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanından xüsusi razılıq alan hüquqi və fiziki şəxslər də məşğul ola bilərlər.

İşədüzəltmədə vasitəçilik fəaliyyəti üçün xüsusi razılıq alan hüquqi və fiziki şəxslər müvafiq xidmətləri bir qayda olaraq pullu əsaslarla vətəndaşlarla bağlanan müqavilə ilə müəyyən edilmiş şərtlər əsasında göstərilir.

İşədüzəltmə prosesi iki mərhələdən keçir. Birinci mərhələ vətəndaşın şəhər, rayon məşğulluq mərkəzinə müraciətidir. Bu zaman iş tapmaqda yardım üçün müraciət etmiş vətəndaşla işədüzəltmə orqanı arasında hüquq münasibəti yaranır. Dövlət vətəndaşların belə yardım almaq hüququna təminat verdiyindən və bu vəzifəni şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin üzərinə qoyduğundan, həmin orqanlar ərizəni qəbul etməyə və münasib iş axtarışına başlamağa borcludurlar.¹⁴ Yaranmış hüquq münasibətinin məzmunu iş tapmaqda yardım üçün müraciət etmiş vətəndaşın məşğul olub-olmamasından asılıdır. Sonuncu halda şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri yalnız işədüzəltmənin mövcud variantlarını təklif etməyib, həm də iş tapmaq mümkün olmadıqda vətəndaşı işsiz qismində qeydiyyata almağa, ona peşə təlimi, yenidən təlim və ixtisasartırma variantlarını təklif etməyə, habelə qanunvericiliyə müvafiq surətdə işsizliyə görə müavinət təyin etməyə, işə düzəlmək məqsədilə başqa yerə köçməklə bağlı xərcləri kompensasiya etməyə və s. borcludur. Bu mərhələ vətəndaşın təşəbbüsü ilə istənilən vaxt xitam oluna bilər. Eyni zamanda məşğulluq mərkəzləri, bir qayda olaraq, ona öz təşəbbüsü ilə xitam verə bilməzlər. Lakin işədüzəltmənin birinci mərhələsinin məqsədi yalnız vətəndaşa işə, yaxud peşə təliminə göndəriş verildikdə əldə olunur¹⁵. Təklif olunan işin xarakteristikası zamanı belə işin münasib olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qanunvericilik münasib işin anlayışını açıqlamışdır. «Məşğulluq haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinə görə, işaxtaran üçün onun ixtisası, əvvəlki peşəsi üzrə təcrübəsi, səhhəti, yeni iş yerinə nəqliyyatla gedib-gəlməsi mümkünlüyü nəzərə alınan iş münasib iş sayılır.

Şəxsin yaşını və başqa xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, qabaqcadan peşə hazırlığı keçməsinə tələb edən, yaxud etməyən müvəqqəti işlər də daxil olmaqla əmək qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun gələn, haqqı ödənilən işlər aşağıdakı şəxslər üçün münasib iş sayılır:

- ilk dəfə iş axtaranlar, 3 ildən artıq işləməyənlər, peşəsi (ixtisası) olmayanlar;
- malik olduğu peşə üzrə ixtisasını artırmaqdan, ikinci uyğun peşəyə yiyələnməkdən, yaxud işsizlik müavinətinin ödənilməsi müddəti qurtardıqdan sonra yeni peşə öyrənməkdən imtina edənlər;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanında 18 aydan çox qeydiyyatda olanlar.

İşaxtaranın razılığı olmadan yeni işlə əlaqədar onun yaşayış yerini dəyişməsi tələb olunduqda, eləcə də əmək şəraiti əməyin mühafizəsi normalarına uyğun gəlmədikdə ona təklif olunan iş münasib iş sayıla bilməz.

İşədüzəltmənin ikinci mərhələsi işəgötürənlə əmək müqaviləsinin bağlanması, yaxud şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin göndərişi ilə təlimə başlanmasıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin göndərişi, xüsusi hallar istisna olmaqla, nə vətəndaş, nə də işəgötürən üçün məcburi deyildir. Vətəndaş təklif olunmuş işdən imtina etmək hüququna malikdir, lakin o, işsiz olduqda və münasib işdən təkrarən imtina etdikdə onun üçün işsiz statusundan məhrum edilmə şəklində mənfi nəticələr yaranır.

¹⁴ Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина и Е.Б. Хохлова. М.: Юристъ, 2002, с.234

¹⁵ Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина и Е.Б. Хохлова. М.: Юристъ, 2002, с.234

İşəgötürən də məşğulluq xidməti orqanlarının göndərişini yerinə yetirməyə borclu deyildir, lakin işə qəbul etməkdən imtina etdikdə o, imtinanın səbəbini izah etməlidir. Buna görə də işədüzəltmənin ikinci mərhələsi yalnız şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin göndəriş verdiyi vətəndaş real surətdə göndərildiyi müəssisəyə müraciət etdikdə mövcud olur. Belə müraciət zamanı məşğulluq xidməti orqanının işə göndərdiyi vətəndaşla işəgötürən arasında əmək qanunvericiliyi normaları ilə tənzimlənən hüquq münasibəti yaranır. Bundan başqa, işədüzəltmə prosesində şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri ilə işəgötürənlər arasında hüquq münasibətləri yaranır. Bu hüquq münasibətində işəgötürənin əsas vəzifəsi işədüzəltmə orqanına boş iş yerləri (vakansiyalar) haqqında informasiya verməkdən ibarətdir. Bundan başqa, işəgötürənlər məşğulluq xidməti orqanlarına işçilərin sərbəstləşdirilməsi haqqında vaxtında informasiya təqdim etməyə borcludurlar. Bu vəzifələrin qəsdən icra olunmamasına görə işəgötürənlər inzibati məsuliyyət daşıyırlar.

AR İXM-nin 318-1-ci maddəsinə əsasən işçilərin sayı və ya ştatları ixtisar edildikdə işdən çıxarılaçaq işçilər və ya boş iş yeri (vakansiya) barədə müəyyən olunmuş müddətlərdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına rəsmi məlumatın verilməməsinə görə şərti maliyyə vahidinin otuz mislinə qırx mislinədək miqdarda cərimə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə işə qəbul edilənlər, kvota üzrə işə qəbul edilənlər və ya işdən çıxarılanlar haqqında müvafiq hesabatın təqdim edilməməsinə görə isə şərti maliyyə vahidinin otuz beş mislinə əlli mislinədək miqdarda cərimə tətbiq edilir.¹⁶

Vətəndaşların ayrı-ayrı kateqoriyalarının işə düzəlməsi. Dövlət əlavə iş yerləri və ixtisaslaşdırılmış müəssisələr, təşkilatlar (o cümlədən, əlillərin əməyi üçün müəssisə və təşkilatlar) yaratmaq yolu ilə, xüsusi proqramlar üzrə təlim təşkil etməklə və başqa tədbirlər görməklə sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların kateqoriyalarına (20 yaşadək gənclərə, yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları tərbiyə edən qadınlara, pensiya yaşına 2 ildən az qalmış şəxslərə, əlillərə, cəzaçəkmə yerlərindən azad edilmiş vətəndaşlara, məcburi köçkünlərə, müharibə veteranlarına, şəhid ailələrinə) əlavə təminatlar verir («Məşğulluq haqqında» AR-nın Qanununun 9.1-ci maddəsi).

Bu tədbirlər sırasında iş yerlərinin kvotalaşdırılması xüsusi yer tutur. Kvota- müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən işəgötürənlərə sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən şəxsləri işlə təmin etmək üçün müəyyən edilmiş iş yerlərinin (işçilərin) minimum sayıdır. AR Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 22 noyabr tarixli 213 nömrəli qərarı ilə «Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar üçün kvota tətbiq edilməsi Qaydası» təsdiq edilmişdir.

Müəssisələr üçün kvota müəyyən edilərkən və işəgötürənlə işçi arasında əmək müqaviləsi bağlanarkən qadınlara, yaşı 18-dən az olan işçilərin və əlillərin işləməsi üçün müvafiq normativ hüquqi aktlarla qadağan olunan istehsalat sahələrinin siyahıları nəzərə alınır.

Kvota ərazi əmək bazarındakı vəziyyətdən asılı olaraq müəssisələrdəki işçilərin orta siyahı sayının 5 faizindən çox olmamaq şərti ilə aşağıdakı kimi müəyyən edilir :

- işçilərin sayı 25-dən 50-dək olan müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayının 3 faizi (bir iş yerindən az olmamaqla) miqdarında bu halda həmin iş yerlərindən biri əlillər üçün nəzərdə tutulur);
- işçilərin sayı 50-dən 100-dək olan müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayının 4 faizi miqdarında (işçilərin orta illik siyahı sayının 2 faizi əlillər üçün nəzərdə tutulmaqla);
- işçilərin sayı 100-dən çox olan müəssisələrdə işçilərin orta illik siyahı sayının 5 faizi miqdarında (işçilərin orta illik siyahı sayının 2,5 faizi əlillər üçün nəzərdə tutulmaqla);

Göstərilən qərara əsasən işəgötürənlər hər il 1 iyul tarixinə olan məlumat əsasən müəssisədəki iş yerlərinin sayı, işçilərin orta siyahı sayı haqqında AR ƏƏSMN Baş Məşğulluq İdarəsinin yerli orqanlarına avqust ayının 1-dək rəsmi məlumat verməlidirlər.

Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar üçün şəhər, rayon üzrə kvota ilə müəyyən olunan iş yerlərinin ümumi sayı, o gümlədən hər bir ka-

¹⁶ Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина и Е.Б.Хохлова. М.: Юристы, 2002, с.241-242

teqoriya üçün ayrılıqda kvotanın sayı vətəndaşların ərazi əmək bazarında iştirakından və kvota tətbiq olunan müəssisələrdəki işçilərin sayından asılı olaraq şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri tərəfindən müəssisələr üçün hesablanır və Məşğulluğa kömək göstərən yerli əlaqələndirmə komitəsində müzakirə olunduqdan sonra sentyabr ayının 20-dək yerli icra hakimiyyəti orqanına təqdim olunur.

Kvota üzrə işçilərin sayı oktyabr ayının 15-dək yerli icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə təsdiq olunur. Həmin qərardan çıxarış 15 gün müddətində şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri tərəfindən müəssisələrə çatdırılır.

Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkənlərdən biri əlillərdir. Əlil anadangəlmə, xəstəlikdən və ya xəsarətdən doğan əqli və ya fiziki qüsurlar nəticəsində həyat fəaliyyəti məhdudlaşan, sosial yardıma və müdafiəyə ehtiyacı olan şəxsdir. Dövlət əlillərin məşğulluğu üçün əlavə təminatlar təsbit etməklə, xüsusi tədbirlər kompleksi hazırlayıb həyata keçirir. «Əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında» AR-nın 1992-ci il 25 avqust tarixli Qanununun 23-cü maddəsinə əsasən əlillərin işə düzəlməsi sahəsində xüsusi tədbirlər əlillərin işə düzəldilməsinin təmin olunmasına və əlillər üçün xüsusi iş yerləri yaradan, onların əməyini tətbiq edən müəssisələrə, idarələrə və təşkilatlara (mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq) maliyyə yardımı göstərmək və güzəştlər vermək üzrə öhdəliklərin qanunvericilik yolu ilə təsbit edilməsinə yönəldilən tədbirlər kompleksindən ibarətdir.

Dövlətin bu istiqamətdə apardığı siyasətin əsas məqsədi əlillərin potensial imkanlarından tam istifadəsinə lazımi şərait yaratmaqdır. Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasında (2006-2015-ci illər) bu məqsədlə aşağıdakıların həyata keçirilməsi dövlət tərəfindən nəzərdə tutulmuşdur:

- sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan şəxsləri, o cümlədən əlilləri işlə təmin etmək məqsədilə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada kvota üzrə iş yerlərinin müəyyən edilməsi və bu kvotaların yerinə yetirilməsində işəgötürənlərin həvəsəndirilməsi;
- sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan şəxslərin, o cümlədən əlillərin işə düzəlməsi üçün nəzərdə tutulan kvotanı təmin etməyən və ya onları işə qəbul etməkdən imtina edən müəssisə, idarə və təşkilatlara qanunvericilikdə nəzərdə tutulan inzibati məsuliyyət növlərinin tətbiq edilməsi;
- «Məşğulluq haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda nəzərdə tutulan sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar, o cümlədən əlillər üçün əlavə iş yerləri yaradan işəgötürənləri həvəsəndirmək məqsədilə qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməsi.

Bundan ötrü AR Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 26 yanvar tarixli 23 nömrəli Qərarı ilə «2006-cı ildə əlillərin sosial müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsinin Dövlət Proqramı» təsdiq edilmişdir.

Dövlət Proqramının əsas məqsədi əhalinin xüsusi qayğıya ehtiyacı olan təbəqənin – əlillərin tibbi, sosial, peşə reabilitasiyasını kompleks şəkildə həll etməklə onların sosial müdafiəsini və son nəticədə cəmiyyətə inteqrasiyasını təmin etməkdən ibarətdir.

Əlillərin yaradıcılıq və istehsal qabiliyyətinin həyata keçirilməsi məqsədilə və fərdi reabilitasiya proqramları nəzərə alınmaqla, onların adi iş şəraiti olan müəssisələrdə, idarələrdə və təşkilatlarda, əlillərin əməyini tətbiq edən ixtisaslaşdırılmış müəssisələrdə, sexlərdə və sahələrdə işləmək, habelə sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunla qadağan edilməyən başqa fəaliyyət ilə məşğul olmaq hüququ təmin edilir.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, müəssisələr (birliklər), idarələr və təşkilatlar əlillərin ictimai təşkilatları ilə birlikdə əlillərin əməyi üçün müəssisələr və təşkilatlar yaratmaq yolu ilə xüsusi proqramlar üzrə təlim təşkil etməklə və başqa tədbirlər görməklə əlillərə məşğulluq sahəsində təminat verirlər.

Siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunanlardan başqa, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə, idarə və təşkilatlarda əlillər üçün xüsusi kvotalar nəzərdə tutulur;

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və əlillərin problemləri ilə məşğul olan ictimai təşkilatlar müəssisə və təşkilatlarda əlillərin işlə təmin olunmasına nəzarət edirlər.

Əlillərin işə düzəlməsi üçün nəzərdə tutulan kvotanı təmin etməyən və ya onları işə düzəltməkdən boyun qaçıran müəssisələr, idarələr və təşkilatlar, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna əlilləri işlə təmin etmədikləri aylar üzrə hər iş yeri üçün respublika üzrə müəyyən edilmiş orta aylıq əmək haqqının 3 misli məbləğində vəsait köçürürlər.

Yaradılmış və kvota müəyyən edilmiş iş yerlərinə əlillərin işə göndərilməsi dövlət əhalinin məşğulluğu sisteminin yerli orqanları tərəfindən həyata keçirilir. İşə düzəlmək üçün əlillərə verilmiş göndəriş mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olmayaraq bütün müəssisələr və təşkilatlar tərəfindən qəbul edilməlidir («Əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında» AR-nın 25 avqust 1992-ci il tarixli Qanununun 25-ci maddəsi).

Dövlət əlillərlə bərabər gənclərin də məşğulluğunun təmin olunması qayğısına qalır. Bu, heç də təsadüfi deyildir. Aparılan müşahidələr göstərir ki, gənclər arasında işsizliyin artması ölkənin əmək bazarında müşahidə olunan əsas problemlərdən biridir. 2003-cü ilin may-iyun aylarında BMT-nin İnkişaf Proqramının maliyyə dəstəyi və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının texniki yardımı ilə ölkənin bütün ərazisində əhalinin iqtisadi fəallıq məsələləri üzrə ilk dəfə keçirilmiş müşahidənin nəticələrinə görə, işsizlərin ümumi sayında 35 yaşınadək olan vətəndaşların payı 69,1 faiz olmuşdur. 20-24 yaşlı iqtisadi fəal gənclər arasında işsizliyin ən yüksək səviyyəsi (23,8 faiz) qeydə alınmışdır.

AR-nın Məşğulluq Strategiyasında (2006-2015-ci illər) gənclərin məşğulluq problemlərinin həlli sahəsində əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- peşə təlimi keçmiş gənclərin daimi işlə təmin edilməsinə tədricən nail olunması;
- sərbəstləşdirmə təhlükəsi ilə üzləşə biləcək gənclərin işdən azad edilməsindən əvvəl əmək bazarında tələbat olan peşə və ya ixtisas üzrə yenidən hazırlıq keçməsinin təmin edilməsi;
- gənclərin işlə təmin olunması üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada kvota üzrə iş yerlərinin müəyyən edilməsi və işəgötürənlər tərəfindən bu tələbin yerinə yetirilməsinə həvəsləndirmə mexanizmlərinin gücləndirilməsi;
- ordudan tərxis olunan gənclərin məşğulluğunun təmin edilməsi, peşə hazırlığı və yenidən hazırlıq işinin gücləndirilməsi, onlara sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili sahəsində metodiki və əməli kömək göstərilməsi, xüsusi təlimlərin təşkil edilməsi;
- yeniyetmələrin, gənclərin mövsümi və ictimai işlərə cəlb olunmasına əlverişli şərait yaradılması;
- xalq yaradıcılığı və qədim sənət növlərinin bərpası və inkişaf etdirilməsi, bu işlərə gənclərin cəlb edilməsi;
- turizm sahəsində işləmək üçün gənc mütəxəssislərin hazırlanması, peşə və ixtisas səviyyələrinin artırılması üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- gənclərin işsizlik problemləri ilə bağlı sosioloji tədqiqat işlərinin aparılması;
- rayon və şəhərlərdə gənc sahibkarlara, fermerlərə və işsiz gənclərə dəstək üçün biznes mərkəzləri şəbəkəsinin yaradılması;
- gənclərin iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində səmərəli və yeni texnologiyalar əsasında hazırlanmış proqramların icrasına cəlb edilməsi;
- gənclərin şəhərə axınının qarşısını almaq məqsədilə sərhədyanı və dağ rayonlarında yeni iş yerlərinin yaradılması, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün onlara məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi.

Qadınlar arasında da işsizlik yüksək səviyyəsi ilə səciyyələnir. Son illər ərzində işsizlər arasında qadınların xüsusi çəkisi azalaraq, 1995-ci ildəki 59,7 faizdən 2003-cü ildə 53,4-ə ensə də, məşğulluqda gender bərabərsizliyinin aradan götürülməsi gündəlikdə duran məsələlərdəndir. Yuxarıda qeyd olunan müşahidənin nəticələrinə görə, 2003-cü ildə iqtisadi fəal kişilər arasında işsizlərin payı 9,6 faiz təşkil etmişsə, qadınlar arasında bu göstərici 12,2 faizə bərabər olmuşdur. Statistik məlumatların araşdırılması göstərir ki, qadınlar adətən aşağı statuslu və az əmək ödənişi olan işlərdə üstünlük təşkil edirlər. Qadınlar üçün iş yerləri çatışmazlığı bu gün daha çox qadının cəmiyyətdə və ailədəki roluna müvafiq olan çevik iş yer-

lərinin (natamam iş günü və iş həftəsi, dəyişkən iş qrafiki, evdə iş və s.) azlığında öz əksini tapır. AR-nın Məşğulluq Strategiyasında (2006-2015-ci illər) qadınların məşğulluğunun təmin edilməsi üçün aşağıdakıların həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- sosial infrastruktur yönümlü işlərin inkişaf etdirilməsi, xalq tətbiqi sənətinin dirçəldilməsi və inkişafı, turizm və istirahət zonalarının yaradılması hesabına qadınların məşğulluğunun artırılması;
- özünüməşğulluğun inkişaf etdirilməsi istiqamətində həyata keçiriləcək çevik proqramlar çərçivəsində işsiz qadınlar üçün peşə hazırlığı kurslarının təşkili;
- kiçik sahibkarlığın inkişafında gender bərabərliyinin təmin edilməsi;
- qadın sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi məqsədilə onlara zəruri köməyin göstərilməsi;
- qadınlar üçün əlavə iş yerləri yaratmaq məqsədilə çevik məşğulluq formalarının (natamam iş günü və iş həftəsi, dəyişkən iş qrafiki, evdə iş və s.) geniş tətbiqi;
- uşaqly qadınlar üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada iş yerlərinin müəyyənləşdirilməsinin iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması.

Cəzaçəkmə müəssisələrindən azad edilmiş şəxslərin məşğulluğunun təmin edilməsi də mühüm problemlərdəndir. Bu qəbildən olan şəxslər cəzaçəkmə müəssisələrindən azad edildikdən sonra iş tapmadıqlarına və s. görə bəzən yenidən cinayətə meyillənirlər. AR-nın Məşğulluq Strategiyasında (2006-2015-ci illər) bu kateqoriyadan olan vətəndaşların məşğulluğuna kömək məqsədilə aşağıdakı istiqamətlərdə iş aparılması nəzərdə tutulmuşdur:

- cəzaçəkmə müəssisələrindən azad ediləcək şəxslərin peşə təhsili sistemini əmək bazasında işçi qüvvəsinə olan tələbata uyğun təşkil etmək məqsədilə cəzaçəkmə müəssisəsinin və müvafiq məşğulluq xidməti orqanlarının bu sahədə birgə işinin təşkili mexanizminin və müvafiq informasiya sisteminin yaradılması;
- cəzaçəkmə müəssisələrindən azad edilmiş şəxslərin yeni peşə-əmək vərdişlərinə yiyələnməsi, onların işlə təmin edilməsi sahəsində, o cümlədən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada kvota üzrə iş yerləri müəyyən etmək yolu ilə əməli işlər görülməsi.

Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların kateqoriyalarına qaçqınlar və məcburi köçkünlər də daxildir. Dövlət onların məşğulluğunun gücləndirilməsi sahəsində fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçiriləcəkdir:

- məcburi köçkünlərin yığcam yaşadıkları və müvəqqəti məskunlaşdıqları ərazilərdə, eləcə də yeni salınmış qəsəbələrdə yeni iş yerlərinin yaradılması;
- qaçqınları və məcburi köçkünləri işlə təmin etmək məqsədilə onlar üçün işəgötürənlər tərəfindən iş yerlərinin müəyyənləşdirilməsinin həvəsləndirmə mexanizmlərinin işlənilməsi və tətbiq olunması;
- məcburi köçkünlərin kiçik bizneslə məşğul olmaları üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- məcburi köçkünlərin informasiya texnologiyalarından istifadə imkanlarının artırılması məqsədilə bu əhali kontingentinin məskunlaşdığı ərazilərdə internet şəbəkələrinin yaradılması (AR-nın Məşğulluq Strategiyası).

7.4. Vətəndaşların məşğulluq sahəsində sosial təminatları

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 21-ci maddəsinə əsasən işini və qazancını itirən, ilk dəfə iş axtaran və ya uzun fasilədən sonra yenidən əmək fəaliyyətinə başlamaq istəyən vətəndaşlara dövlət aşağıdakı təminatları verir:

- müəssisədən sərbəstləşdirilmiş işçilərə təminatların verilməsi;
- peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma dövründə təqaüdün ödənilməsi;
- işsiz statusu alanlar üçün müavinətin ödənilməsi;
- haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb olunması;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bir yaşayış məntəqəsindən digərinə işlə təmin olunmaq üçün könüllü köçməklə əlaqədar xərclərin kompensasiya olunması;
- işsiz vətəndaşların himayəsində olan uşaqlar üçün işsizlik müavinətinə və təqaüdə əlavələr edilməsi.

Məşğulluq sahəsində vətəndaşların sosial təminatları özünün xarakterinə görə iki növə ayrılır: Birincisi, işsiz vətəndaşın işlə təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlər. İkincisi, işsizlərin və onların himayəsindəki əmək qabiliyyətindən məhrum ailə üzvlərinin dolanışığı üçün zəruri olan vəsaitin təqdim edilməsinə yönəlmiş tədbirlər.

Birinci növ tədbirlərə işə düzəlməkdə yardım, habelə ictimai işlərin təşkili, işsiz vətəndaşların təlimi aiddir. İkinci növ tədbirlərə işsizliyə görə müavinətlərin və məşğulluq xidməti orqanlarının göndərişi əsasında təlim dövründə təqaüdün ödənilməsi, habelə məşğulluq xidməti orqanlarının göndərişi ilə köçməklə əlaqədar xərclərin kompensasiya olunması daxildir.

İctimai işlərin təşkili. Dövlət məşğulluq xidməti orqanlarının fəaliyyətinin başlıca məqsədi işaxtaranlar üçün münasib işin tapılmasından və onun işə düzəldilməsindən ibarətdir.

Belə iş olmadıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təklifi və iştirakı ilə müvafiq icra hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrdə müqavilələr üzrə işaxtaranların müvəqqəti məşğulluğunu təmin etmək məqsədilə onların ödənişli ictimai işlərə cəlb olunmasını təşkil edirlər («Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 20-ci maddəsi).

Haqqı ödənilən ictimai işlər işaxtaran və işsiz vətəndaşların xüsusi peşə hazırlığı tələb edilməyən müvəqqəti əmək qabiliyyətidir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 24 may tarixli 84 nömrəli qərarı ilə «Haqqı ödənilən ictimai işlərin təşkili Qaydaları» təsdiq edilmişdir. İctimai işlər yerli icra hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanları tərəfindən şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin təklifi və iştirakı ilə təşkil olunur. Qaydaların 2.2-ci bəndinə uyğun olaraq işaxtaranların müvəqqəti işlə təmin olunmasına kömək göstərilməsi məqsədilə əmək bazarında işçi qüvvəsinə olan tələb və təklifin proqnozu əsasında şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri ictimai işlərin görülməsi üçün sosial əhəmiyyətli sahələr, mülkiyyət və təsərrüfat formasından asılı olmayaraq konkret müəssisə, idarə və təşkilatlar haqqında təkliflər hazırlayır və yerli əlaqələndirmə komitələrində müzakirə edildikdən sonra ərazi məşğulluq proqramına daxil edilir. Ərazi məşğulluq proqramı yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər il üçün təsdiq edilir.

İctimai işlər ərazi məşğulluq proqramında nəzərdə tutulan müəssisə və şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri arasında bağlanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir. Müqavilədə ictimai işlərə göndəriləcək işaxtaran vətəndaşların sayı, görülməli işin yeri, adı, həcmi, yerinə yetirilmə müddəti, ümumi əmək haqqı məbləği, bu məbləğin ödənilməsinin müəssisə və şəhər, rayon məşğulluq mərkəzi arasında bölgüsü, habelə tərəflərin digər öhdəlikləri göstərilir.

Ərazi məşğulluq proqramında nəzərdə tutulmayan müəssisələrdə ictimai işlər yerli icra hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanlarının qərarı ilə təşkil edilə bilər.

İctimai işlərin aşağıdakı növləri təşkil edilə bilər:

- şəhər, rayon ərazisinin, küçə, park və meydanların abadlaşdırılması;
- yaşayış əraziləri, xəstəxana, məktəb, məktəbəqədər uşaq müəssisələri, yataqxana və pansionatlar, qocalar və əlillər üçün internat evləri, habelə sosial sferanın digər obyektlərində tikinti və təmir işləri;
- yol və körpülərin, istilik və qazanxana sistemlərinin təmiri və tikintisi;
- kənd təsərrüfatı müəssisələrinə köməklik göstərilməsi ilə əlaqədar işlər;
- təbii fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması işləri;
- qocalara və əlillərə qulluq;
- digər sosial əhəmiyyətli işlər.

İşaxtaran vətəndaşların ictimai işlərə göndərilməsi onların razılığı əsasında qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi normalarına və bu qaydalara əməl edilməklə şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri tərəfindən həyata keçirilir və bu zaman təklif olunan iş növləri və fəaliyyət sahəsinə uyğun olaraq onların peşə vərdisləri, təcrübəsi, yaşı, eləcə də iş rejimi və zəruri əmək şəraiti nəzərə alınmalıdır. Vətəndaşın ictimai işlərdə iştirakdan imtina etməsi onun münasib işdən imtina etməsi kimi sayıla bilməz.

İctimai işlər bir qayda olaraq iki aya qədər müddətə təşkil olunur. Zəruri hallarda müəs-

sisə və şəhər, rayon məşğulluq mərkəzinin birgə razılığı ilə bu müddət artırıla bilər.

İctimai işlərə cəlb olunan vətəndaşlarla işəgötürənlər arasında müddətli əmək müqaviləsi bağlanılır. Şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərində işsiz kimi qeydə alınmış, lakin işsizlik müavinəti (təqaüd) almayan işsiz vətəndaşlar belə müqavilələrin bağlanması üçün üstün hüquqa malikdirlər.

Əmək qanunvericiliyi və sosial sığorta haqqında qanunvericilik, habelə işsizlik müavinəti almaq hüququ ictimai işlərlə məşğul olan vətəndaşlara da şamil edilir.

Müqaviləyə əsasən ictimai işlərin yerinə yetirilməsi müddəti qurtarıqda və bu müddət ərzində vətəndaş daimi iş yeri ilə təmin olunmadıqda şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri vətəndaşı yenidən ictimai işlərə göndərə bilər və yaxud ona yeni peşə və ixtisasa yiyələnmək təklif edə bilər.

Məşğulluq haqqında qanunvericiliyə, əməyin ödənilməsi, mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası qaydalarına əməl olunmasına, işçilərin əməyindən səmərəli istifadəyə görə məsuliyyəti ictimai işlərin yerinə yetirilməsi üçün müddətli əmək müqavilələri bağlayan müəssisələr daşıyır.

İctimai işlərdə məşğul olan işçinin işlədiyi müddət haqqında müvafiq qaydada əmək kitabçasında qeydiyyat aparılır. İşçilərin ictimai işlərdə iştirak etdiyi müddət ümumi əmək stajına daxil edilir. Eyni zamanda onlara pensiya təminatı və əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməyə görə müavinət almaq hüququ daxil olmaqla bütün sosial təminatlar şamil edilir.

İşaxtaranların peşə hazırlığı, ixtisasının artırılması və yenidən hazırlanması yalnız aktiv məşğulluq siyasətinin ən mühüm amili olmayıb, həm də bütün əhəlinin məhsuldar məşğulluğunun təmin edilməsi, əmək bazarında vətəndaşların peşə ustalığının, peşə çevikliyinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üsulu kimi, habelə zəruri peşəyə malik olmaması, yaxud ixtisasının kifayət etməməsi ucbatından işə düzəldilməsi çətinlik doğuran işsizlərə yardım göstərilməsi vasitəsi kimi işsiz vətəndaşların peşə hazırlığı, onların ixtisasının artırılması və yenidən hazırlanması, bir qayda olaraq, əmək bazarında tələbatın olduğu peşələr və ixtisaslar üzrə, habelə məşğulluq xidməti orqanlarının bağladığı müqavilələrə müvafiq surətdə işəgötürənlərin təklif etdikləri konkret iş yerləri nəzərdə tutulmaqla aparılır.

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 19-cu maddəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatda alınmış işaxtaranların peşə hazırlığı, yenidən hazırlığı və ixtisasının artırılması müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə aşağıdakı hallarda həyata keçirilir:

- işaxtaranın lazımi peşə və ya ixtisası olmadığına görə onun üçün münasib iş seçmək mümkün olmadıqda;
- işaxtaranın peşə vərdislərinə uyğun gələn iş olmadığı üçün onun öz peşəsini (ixtisasını) dəyişdirməsi zəruri olduqda;
- işaxtaran əvvəlki peşə (ixtisas) üzrə işləmək qabiliyyətini itirdikdə.

İşsizlik müavinəti alan və ya müavinətin ödənilməsi vaxtı qurtarmış işsiz, o cümlədən haqqı ödənilən ictimai işlərə göndərilmiş vətəndaşlar üstün qaydada yenidən hazırlıq keçmək, yeni peşəyə (ixtiasa) yiyələnmək hüququna malikdirlər.

İşaxtaran vətəndaşların peşə hazırlığının təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı¹⁷ tərəfindən müəyyən edilir.

AR ƏƏSMN Kollegiyasının 2002-ci il 17 may tarixli 6 nömrəli qərarı ilə «İşaxtaran vətəndaşların peşə hazırlığının təşkili qaydaları» təsdiq edilmişdir. Bu qaydalar AR Ədliyyə Nazirliyində 2002-ci il 29 may tarixdə (qeydiyyat № 2850) dövlət qeydiyyatına alınmışdır.

Peşə hazırlığı əmək bazarının və işəgötürənlərin real tələbləri nəzərə alınmaqla AR ƏƏSMN-nin Baş Məşğulluq İdarəsinin yerli orqanlarında işaxtaran və işsiz kimi qeydiyyatda olan vətəndaşların işlə təmin olunması imkanlarının genişləndirilməsi, özünüməşğulluğun inkişaf etdirilməsi, əmək bazarında rəqabətə davamlılığının artırılması məqsədilə təşkil edilir.

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 19.2-ci maddəsinə əsasən işaxtaranlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının tədris mərkəzlərində və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə

¹⁷ Burada müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətini AR ƏƏSMN həyata keçirir.

bağlanan müqavilələrə uyğun olaraq başqa tədris müəssisələrində peşə hazırlığı keçir, yenidən hazırlanır, ixtisasını artırır.

Peşə hazırlığı kursları bir qayda olaraq 10-24 nəfərlik qruplar halında təşkil olunur. Bəzi peşə və ixtisaslar (kompüter istifadəçisi, xarici di və s.), fənnin spesifikliyini nəzərə alaraq tədrisin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədilə məşğələlər 6-8 nəfərlik yarımqruplarda da aparıla bilər.

Tədrisin müddəti tədris proqramına uyğun olaraq, lakin 3 aydan çox olmamaqla müəyyən edilir.

Peşə hazırlığına şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərində işaxtaran və işsiz kimi qeydiyyatda olan 18-50 yaşında, zəruri hallarda isə 55 yaşınadək vətəndaşlar cəlb olunurlar və onların fərdi qeydiyyat vəzifəsində peşə təhsilinə cəlb edilməsi haqqında müvafiq qeydlər aparılır.

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 23-cü maddəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq keçdikləri və ixtisaslarını artırdıqları dövrdə təhsil alan şəxslərə aşağıdakı məbləğdə təqaüd verilir:

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanında işaxtaran kimi qeydiyyata alındıqdan (bundan sonra işsizliyin başlanmasından) əvvəlki 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az olmayan müddətdə haqqı ödənilən işə malik olanlar üçün axırıncı iş yerindəki son 12 ay üzrə hesablanmış orta aylıq əmək haqqının 70 faizi məbləğində, lakin respublika üzrə orta aylıq əmək haqqından çox və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş təqaüdü minimum məbləğindən az olmamaqla;
- ilk dəfə işaxtaranlar, uzun fasilədən sonra (1 ildən çox) yenidən əmək fəaliyyətinə başlamaq istəyənlər, habelə işsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az müddətdə haqqı ödənilən işə malik olanlar üçün – təsdiq olunmuş təqaüdü minimum məbləğində;
- istehsalatda bədbəxt hadisə və ya peşə xəstəliyi nəticəsində əvvəlki işi görmək qabiliyyətini itirənlər üçün əmək stajının müddətindən asılı olmayaraq axırıncı iş yerindəki son 12 ay üzrə hesablanmış orta aylıq əmək haqqından çox və təsdiq olunmuş təqaüdü minimum məbləğindən az olmamaqla;
- işsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində işəgötürənin təqsiri olmadan müəssisələrdə işin dayandırılması ilə əlaqədar işçilərin qrup halında məcburi ödənişsiz məzuniyyətdə olduğu hallarda və bu səbəbdən həmin 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az müddətdə əmək haqqı ödənilənlər üçün təqaüdü hesablanması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Qaydaların 1.1.4-cü bəndinə əsasən işsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində işəgötürənin təqsiri olmadan müəssisədə işin dayandırılması ilə əlaqədar işçilərin qrup halında məcburi ödənişsiz məzuniyyətdə olduğu hallarda və bu səbəbdən həmin 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az müddətdə haqqı ödənilən işə malik olanlar üçün təqaüd axırıncı iş yerindəki faktiki işlədiyi aylar üzrə hesablanmış əmək haqqının cəmlənmiş məbləğinin faktiki işlənmiş ayların sayına bölməklə hesablanmış orta aylıq əmək haqqının 70 faizi məbləğində, lakin həmin təqaüdü təyin edildiyi dövrdə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən rəsmi dərc olunmuş respublika üzrə orta aylıq əmək haqqından çox və təsdiq olunmuş təqaüdü minimum məbləğindən az olmamaqla;

Bir aydan az işləmiş işçilərin orta aylıq əmək haqqını hesablamaq üçün işçinin faktiki işlədiyi günlər ərzində qazandığı əmək haqqını həmin günlərə bölməklə bir günlük əmək haqqı müəyyən edilir və aylıq iş günlərinin orta illik sayına vurulur;

Qaydaların 1.1.5-ci bəndi işsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində işəgötürənin təqsiri olmadan müəssisədə işin dayandırılması ilə əlaqədar işçilərin qrup halında məcburi ödənişsiz məzuniyyətdə olduğu hallarda axırıncı iş yerində heç bir haqqı ödənilən işə malik olmayanlar üçün təqaüd təsdiq olunmuş təqaüdü minimum məbləğinin iki misli miqdarında müəyyən edilir.

Əgər vətəndaş axırıncı iş yerində 12 aydan az işləmişdirsə (lakin 12 ay ərzində o 26 təqvim həftəsindən az olmayan müddətdə axırıncı, həmçinin əvvəlki iş yerləri üzrə haqqı ödənilən işə malikdirsə), bu halda orta aylıq əmək haqqı axırıncı iş yerində faktiki işlədiyi aylar-

da hesablanmış əmək haqqının cəmlənmiş məbləği faktiki işlənmiş ayların sayına bölünməklə hesablanır və təqaüd hesablanmış orta aylıq əmək haqqının 70 faizi məbləğində, lakin həmin təqaüdün təyin edildiyi dövrdə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən rəsmi dərc olunmuş respublika üzrə orta aylıq əmək haqqından çox və təsdiq olunmuş təqaüdün minimum məbləğindən az olmamaqla müəyyən edilir (Qaydaların 1.2.-ci bəndi).

İşsizlik müavinəti təyin edilmiş vətəndaşlar şəhər, rayon məşğulluq mərkəzləri tərəfindən peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma kurslarına cəlb edildikdə onlara işsizlik müavinətinin ödənilməsi müvəqqəti olaraq dayandırılır və işsizlik müavinəti məbləğində təqaüd ödənilir (Qaydaların 1.6.-ci bəndi).

Himayənsində 18 yaşına çatmamış uşağı olan şəxslərin təqaüdünün məbləği himayədə olan hər bir uşaq üçün təqaüdün 10 faizi məbləğində, lakin təqaüdün 50 faizindən artıq olmamaq şərtilə artırılır.

AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 13 nömrəli qərarı ilə «Peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma dövründə vətəndaşlara verilən təqaüdün hesablanması və ödənilməsi Qaydaları» təsdiq edilmişdir.

İşsizlik müavinəti. İşsiz vətəndaşlar üçün işsizlik müavinəti əksər hallarda onların yeganə dolanışq mənbəyinə çevrilir. «Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 24-27-ci maddələri işsizlik müavinəti ilə bağlı məsələləri ətraflı tənzimləyir. Qanunun 24-cü maddəsinə əsasən işsiz statusu almış vətəndaşlar işsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az olmayan müddətdə haqqı ödənilən işə malik olduqda, onların işsizlik müavinəti axırıncı iş yerindəki son 12 ay üzrə hesablanmış orta aylıq əmək haqqının 70 faizi məbləğində müəyyən edilir.

İşsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində işəgötürənin təqsiri olmadan müəssisədə işin dayandırılması ilə əlaqədar işçilərin qrup halında məcburi ödənişsiz məzuniyyətdə olduğu hallarda və bu səbəbdən həmin 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsindən az müddətdə haqqı ödənilən işə malik olanlar üçün müavinətin hesablanması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı¹⁸ tərəfindən müəyyən edilir.

AR Nazirlər Kabinetinin 2002-ci il 22 yanvar tarixli 12 nömrəli Qərarı ilə «İşsizlik müavinətinin hesablanması və ödənilməsi Qaydaları» təsdiq edilmişdir.

Qaydaların 2.2.2-ci bəndinə əsasən işsizliyin başlanmasından əvvəlki 12 ay ərzində işəgötürənin təqsiri olmadan müəssisədə işin dayandırılması ilə əlaqədar işçilərin qrup halında məcburi ödənişsiz məzuniyyətdə olduğu hallarda və bu səbəbdən həmin vətəndaş axırıncı iş yerində heç bir haqqı ödənilən işə malik deyildirsə, ona işsizlik müavinəti təsdiq edilmiş müavinətin minimum məbləğinin 2 misli miqdarında müəyyən edilir. Bütün başqa hallarda işsizlik müavinəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş müavinətin minimum məbləğində müəyyən edilir. AR Nazirlər Kabinetinin «İşsizlik müavinətinin və peşə hazırlığı, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma dövründə vətəndaşlara verilən təqaüdün minimum məbləğinin təsdiq edilməsi haqqında» AR Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 23 iyun tarixli 86 nömrəli qərarına əlavə edilməsi barədə 2005-ci il 14 dekabr tarixli 223 nömrəli qərarına əsasən işsizlik müavinətinin minimum məbləği 120.000 (24 yeni Azərbaycan manatı) təsdiq edilmişdir.

Bütün hallarda müavinətin məbləği respublika üzrə orta aylıq əmək haqqından çox və təsdiq olunmuş müavinətin minimum məbləğindən az olmamalıdır («Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 24.6-cı maddəsi).

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 24-cü maddəsində işsizlik müavinətinin ödənilməsi şərtləri və müddətləri təsbit edilmişdir. Qanunun həmin maddəsinə əsasən işsiz statusu almış vətəndaşa işsizlik müavinəti, təkrar müavinət alınan hallar istisna olmaqla, ona status müəyyən edildiyi gündən hesablanır.

Müavinətin ödənilməsi müddəti 12 aylıq dövr ərzində 26 təqvim həftəsindən çox ola bilməz.

Hüquqi şəxslərin ləğv edilməsi və ya işçilərin sayı və ştatların ixtisar olunması, əmək şəraitinin şərtlərinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar olaraq sərbəstləşdirilmiş və işdən azad edil-

Burada müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətini AR Nazirlər Kabineti həyata keçirir.

dikdən sonra müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatda alınmış, lakin əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş işdən çıxarma müavinəti və orta əmək haqqı ödənilən müddət ərzində işə düzəldilməmiş vətəndaşlara işsizlik müavinəti bu müddətin qurtardığı birinci gündən təyin edilir.

İşsizlik müavinəti alan vətəndaşlar ayda bir dəfə müvafiq icra hakimiyyəti orqanında yenidən qeydiyyatdan keçməklə müavinət alırlar. Vətəndaşa işsiz statusu təyin olunan gün qeydiyyat günü hesab edilir.

İşsiz statusu müəyyən olunan vaxtdan 12 ay keçdikdən sonra işsiz vətəndaş münasib işlə təmin olunmayıbsa, onun təkrarən işsizliyə görə müavinət almaq hüququ vardır. Bu zaman işsizlik müavinəti təsdiq olunmuş müavinətin minimum məbləğində müəyyən olunur.

«Məşğulluq haqqında» AR Qanununun 27-ci maddəsi işsizlik müavinətinin dayandırılması və işsizlik müavinətinə xitam verilməsini hallarını da təsbit etmişdir.

Aşağıdakı hallarda işsizlik müavinətinin ödənilməsi 3 ayadək dayandırıla bilər:

- işsiz vətəndaş təklif olunan iki münasib işdən imtina etdikdə;
- işsiz vətəndaş müavinət almaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanında üzrsüz səbəbdən ayda bir dəfə yenidən qeydiyyatdan keçmədikdə.

Ödənilən işsizlik müavinətinin dayandırıldığı aylar müavinətin təyin edildiyi ümumi müddətdən çıxarılır və həmin dövr işsizlərin əmək stajına daxil edilmir.

Aşağıdakı hallarda işsizlik müavinətinin ödənilməsi müvəqqəti olaraq dayandırıla bilər:

- təlim və yoxlanış toplantılarına çağırılmış hərbi mükəlləfiyyətli işsiz vətəndaşlar toplanışda olduqları müddətdə;
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə işsiz vətəndaşın peşə hazırlığı, yenidən hazırlığı və ixtisasartırma kurslarına cəlb olunduğu müddətdə (tədris başa çatdıqdan sonra belə vətəndaşlar onlardan asılı olmayan səbəblərdən münasib işlə təmin olunmadıqda);
- başqa şəhərdə qiyabi təhsil alan işsiz vətəndaşlar təhsillə əlaqədar daimi yaşayış yerini tərk etdikləri dövrdə.

İşsizlik müavinətinin müvəqqəti dayandırıldığı dövr müavinətin təyin edildiyi ümumi müddətdən çıxarılmaz və həmin dövr ümumi staja əlavə edilir.

Aşağıdakı hallarda işsizlik müavinətinin ödənilməsinə xitam verilir:

- işsiz vətəndaş işsizlik müavinətini saxta sənədlər təqdim etmək yolu ilə aldıqda;
- işsiz vətəndaş işsizlik müavinəti aldığı dövrdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına bildirmədən işə düzəldikdə;
- işsiz vətəndaş azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildikdə;
- işsiz vətəndaş işə düzəldikdə, hərbi xidmətə çağırıldıqda, vəfat etdikdə;
- işsiz vətəndaş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göndərişi ilə peşə hazırlığı (yenidən hazırlıq) kurslarına üzrsüz səbəbdən gəlmədikdə və yaxud tədrisi başa vurduqdan sonra təklif olunan iki münasib işdən imtina etdikdə;
- işsiz vətəndaş müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq pensiyaya çıxdıqda.

İşsiz vətəndaş işsizlik müavinətini saxta sənədlər təqdim etmək yolu ilə aldıqda, işsiz vətəndaş işsizlik müavinətini aldığı dövrdə işə düzəldikdə, sahibkarlıq və ya fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olduqda, mülkiyyətində torpaq payı olduqda, işsiz vətəndaş müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq pensiyaya çıxdıqda (ailə başçısını itirməyə görə uşaqlar üçün təyin olunmuş pensiyalar istisna olmaqla) artıq ödənilmiş işsizlik müavinəti qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada geri alınır.

İşsizlik müavinətinin ödənilməsinin dayandırılması və ona xitam verilməsi şəhər, rayon məşğulluq mərkəzlərinin əmri ilə rəsmiləşdirilir və əmək kitabçasında müvafiq qaydada qeydlər aparılır. Vətəndaşın əmək kitabçası olmadıqda ona şəhər, rayon məşğulluq mərkəzi tərəfindən müvafiq əmrlərin nüsxələri verilir.

